

Jannika Lassus, Mona Forsskåhl, Lieselott Nordman & Jennica Thylin-Klaus¹

SKRIFTPRAKTIKER I STORFURSTENDÖMET FINLAND ADMINISTRATIONENS SKRIFTPRAKTIKER SEDDA GENOM ARKIVMATERIAL

Literacy practices in the Grand duchy of Finland. Literacy practices of the administration viewed through the archives.

In this article, we approach the period of the grand duchy of Finland 1809–1917 and its administrative literacy practices through an archive study of letters and supplicque files. The documents analyzed come from the archives of three levels of authorities: the city of Helsinki, the governor of the county of Nyland (Uusimaa) and the emperor (the archives of the senate). We study the literacy events and draw conclusions of the literacy practices. Our focus is on the materiality of the documents, authors and scribes, language choice and themes. We place our findings in a social and historical setting, thus approaching the literacy practices from a multidisciplinary viewpoint (linguistics, translation studies and history). The theoretical and methodological approach follows New literacy studies (Barton 2007) and the sociolinguistics of writing (Lillis 2013, Blommaert 2008 & 2013). Our study maps the vast archive material and describes, through analyses of samples, the literacy practices of the administration. Our results show that the artefacts, the paper and the forms of writing goes through great changes during the period. The primary language of administration is Swedish. Finnish is used widely at the end of the period, while Russian is mainly used in the documents to the governor's office. The population increase during the period is striking. More widespread education and urbanization also characterizes the period. In the beginning of the studied period, ordinary people turn to the city authorities directly, with assistance from scribes or lawyers. The suppliques to the emperor seem to be written with the help of scribes and officials as intermediators. Suppliques to the governor are written both directly and with assistance from scribes. At the end of the period it is more usual for people to write without professional assistance. The writers ask and make appeals and the themes vary from asking for documents or permissions to asking for reliefs from fees or taxes.

¹ Artikelförfattarna är uppställda i en ordningsföljd som återspeglar arbetsinsatsen i studien. Vi tackar de anonyma granskarna för konstruktiva kommentarer på en tidigare version av artikeln och redaktörerna för alla kommentarer på olika versioner av artikeln.

1 Inledning

Forskningen i svenskt myndighetspråk och i kommunikationen mellan medborgare och myndigheter har i första hand intresserat sig för samtida myndigheters språk och kommunikation (t.ex. Lassus 2010, Nord & Forsberg 2017, Nord & Sörlin 2017, Nyström Höög et al. 2012). En naturlig utgångspunkt har i dessa studier varit en kompetent och självständig medborgare som kan läsa och skriva och på så sätt kommunicera med myndigheterna. Innan invånarna i Sverige och Finland blev självgående i sin kommunikation med myndigheter var dock situationen en annan. Ända in på 1800-talet behövde icke-skrivkunniga invånare förmedlare eller ombud som t.ex. sockenskrivare eller andra ”skriftkarlar” (Kuvaja, Rantanen och Villstrand 2007:81–91, Villstrand 1999). Dessa ombud ingick i den sociala praktiken kring skrivandet, skriftpraktikerna, innan läs- och skrivkunnigheten möjliggjorde en mer självständig kommunikation med myndigheterna.

I den här artikeln belyser och diskuterar vi skriftpraktiker på svenska i storfurstendömet Finland under den ryska tiden 1809–1917 utifrån arkiverad myndighetskorrespondens. Syftet är att teckna en bild av de utmärkande mönster som framträder i skriftpraktikerna i invånarnas kommunikation med den så kallade överheten, dvs. maktbärarna, på svenska i Finland under perioden 1810–1916. Vi avgränsar därmed vår studie i detta skede till att gälla den kommunikation som fördes på svenska eller som översattes till svenska, men noterar språkfördelningen bland de arkiverade handlingarna. Valet att fokusera svenskan beror dels på att denna studie placerar sig inom nordistiken och svensk språkforskning, dels på att svenska var det dominerande förvaltningspråket under den undersökta perioden trots att samhället var flerspråkigt (se närmare nedan). Arkivmaterialet som ligger till grund för vår studie är till sitt omfång digert varför vi har valt att närma oss materialet explorativt genom arkivnedslag (stickprov).

Artikeln disposition är följande: Vi inleder med att placera studien i dess primära teoretiska sammanhang: *new literacy studies* (NLS) och ett socio-lingvistiskt perspektiv på skrivande och skriftpraktiker (se t.ex. Blommaert 2013, Lillis 2013). Sedan ges en sammanfattning av de centrala historiska och administrativa skeendena samt av språksituationen i landet under den undersökta tidsperioden för att förankra studien i den historiska kontexten. Därefter presenterar vi resultatet av analysen av de arkivnedslag som vi har gjort och våra slutsatser om skriftpraktikerna.

2 Teoretiska utgångspunkter

Under de två senaste århundradena har det västerländska samhället utvecklats till ett i hög grad textbaserat samhälle där medborgare i alla samhällspositioner och yrken behöver vara skriv- och läskunniga. Denna textualisering har inom språkvetenskapen bland annat undersökts inom litteracitetsforskningen som närmar sig skrifter och skriftbruk ur ett helhetsperspektiv (Barton 2007 [1994]; Barton & Hall 2000). Litteracitet (literacy) avser en avancerad läs- och skrivkunnighet hos utbildade människor (Barton 2007:19). NLS (*new literacy studies*) förs ofta till etnografisk skriftbruksforskning (Svensson & Karlsson 2012:16) men har också kopplats till sociolingvistik (Blommaert 2008:4–6) och är fullt jämförbar med ansatser inom historisk sociolingvistik (Nevalainen 2015, Säily m. fl. 2017). Inom NLS ses skrivande som en social praktik (Lillis 2013:4, 158–159) där skrivande är en socialt strukturerad aktivitet som kopplas till bland annat maktförhållanden (mellan t.ex. samhällseliga klasser och språkgrupper) samt tillgång till och deltagande i diskursiva praktiker. På motsvarande sätt har Gunnarsson (1997) beskrivit utvecklingen av svenskan som ett vetenskapligt språk som en social och dynamisk process med kognitiva, samhällseliga och sociala lager. Förändringar i praktikerna kring vetenskapliga texter samverkar med och återspeglas i förändringar i vetenskapsområdet. Därmed kan antas att förändringar i skriptpraktiker inom myndighetskommunikation också går hand i hand med samhällseliga förändringar.

När skrivande studeras som en social praktik inom NLS analyseras både skribenten och artefakterna (de skrivna produkterna) utifrån deras historiska och sociala kontext. Skrifthändelser är de enskilda kommunikationssituationerna, enstaka eller upprepade, till exempel då ett brev skrivs eller läses. I samband med skrifthändelsen formar och omformar skribenten (eller läsaren) skriptpraktiker, det vill säga de tekniska och sociala resurser och mönster som har ett samband med skrifthändelsen (Barton 2007:36–37, Lillis 2013, se även Karlsson & Strand 2012:121). Skribenten ingår alltså i en social praktik där hen dels utgår från socialt tillgängliga sätt att skriva, dels antar rådande mönster och skrivsätt inom en specifik kontext (Barton & Hall 2000:6 ff.; Lillis 2013:158). Då skriptpraktikerna kring brevskrivandet som en social praktik undersöks, brukar analysen enligt Barton & Hall (2000:6 ff.) fokusera texterna, deltagarna, aktiviteterna och artefakterna.

I denna artikel intresserar vi oss för korrespondensen mellan olika makt-havare samt mellan invånare och makthavare. Vår studie är därmed inte direkt jämförbar med tidigare studier av brev, dagböcker och handskrivna tidningar skrivna av självlärda skribenter i de lägre samhällsskikten (se t.ex. Laitinen

& Nordlund 2013, Nordlund 2005, Salmi-Niklander 2013 m.fl.) Myndighetskommunikationen och administrationens skriftpraktiker skapades förr liksom i dag inom en institutionell ram, där den ena parten i kommunikationen representerar en institution, statsmakten, medan den andra parten representerar antingen en annan institution eller en lekman. En institutionell ram möjliggör komplexa sociala och samhälleliga processer (Iedema 1997:73). Typiskt för institutionell kommunikation är att den omspanner både kommunikation mellan experter (i detta fall mellan makthavare) och mellan expert och lekman (i detta fall mellan makthavare och invånare). Då kommunikationen går mellan makthavare och invånare kan den betecknas som asymmetrisk kommunikation (t.ex. Norrby & Håkansson 2015:152).

Materialet för våra arkivnedslag omspanner hela storfurstendömet (1809–1917). I storfurstendömet Finland fanns redan från periodens början en infrastruktur när det gäller utbildning och förvaltning från tiden då området tillhörde Sverige. Merparten av befolkningen bodde på landsbygden under 1800-talet. Byns ärenden kunde skötas muntligt och skriftligt med hjälp av till exempel sockenskrivare. Ifall en icke-skrivkunnig invånare (inte än en medborgare, se Wassholm 2008a:85–98) behövde överklaga eller söka beslut från kungen (sedermera kejsaren) genom en supplik (böneskrift) var personen tvungen att ta hjälp av en förmedlare (se t.ex. Villstrand 1999, Nordlund 2005).

Materialet vi studerar definierar vi som officiella brev. Tidigare brevforskning har intresserat sig för brev som litterära eller retoriska texter (t.ex. Hansson 1988), eller har sett på brev som källor till upplysningar om människor och deras liv, eller sett brev som en form av interaktion (t.ex. Nordlund-Laurent 2009, Persson 2008). Hur brev på svenska kring sekelskiftet 1900 har använts för affärstransaktioner och affärsförhandlingar har undersökts i ett projekt kring Sinebrychoffs brevsamling (Lehti-Eklund & Silén 2014, Lehti-Eklund & Silén red. u.u.). Resultaten visar tydligt att affärsbrev är dialogiska: det finns mönster för hälsningsfraser, tilltal och omtal som följer den sociala relationen mellan brevskribenterna.

Intresset för brev som retoriska texter har också gett upphov till viss forskning om brevställare, stilhandledningar och stilanvisningar som fortfarande användes under 1800-talet (t.ex. Hansson 1988, Telemann 2003). Utifrån den forskningen vet vi att stilidealet för brev på svenska var konstprosa. Rätt lite är känt om brev som delar av skriftpraktiker (Barton & Hall 2000, se dock Lehti-Eklund & Silén red. u.u.), liksom inte heller om formellt språkbruk, myndighetsspråk och myndighetstexter på svenska i Finland på 1800-talet (Lehti-Eklund 2007). På finskt håll har forskningen däremot riktat sig bland annat mot självlärdas skribenters affärsbrev och emigranternas brev (Laitinen & Nordlund 2013, Nordlund 2005) och skrivelser till finska litteratursällskapet

(Nordlund 2012). De skribenter som inte hade fått utbildning i det finska skriftspråket eftersträvade ett skriftspråkligt uttryck och tog intryck av både den mer formella finska de hört användas i kyrka och förvaltning och svenska uttryck. Skrivelser till den ryska överheten i Finland har även undersökts av bl.a. Suodenjoki (2014) ur ett historiskt perspektiv.

I denna artikel analyserar vi resultatet av skrifthändelserna, dvs. de arkiverade handlingarna, och drar slutsatser om skriftpraktikerna i korrespondensen mellan invånare och överhet i storfurstendömet Finland.

3 Material och metod för materialinsamlingen

Materialinsamlingen har gjorts genom nedslag i myndighetsarkiv. Vi undersöker officiella brev från storfurstendömet Finland och har valt år 1810 som utgångspunkt för våra arkivnedslag, dvs. det första hela året då Finland var ett storfurstendöme under ryskt välde. Därefter har vi, utan att beakta politiska eller samhällseliga skeenden, valt att göra nedslag vart trettionde år fram till år 1900, så att vi har tagit fram material från år 1840, 1870 och 1900. Dessutom valde vi att göra ett ytterligare nedslag år 1916 som är det sista hela året av ryskt styre före självständigheten år 1917. Materialet har tagits fram genom fem nedslag i tre arkiv och kan ses som femton stickprov. Vi gör inga anspråk på att kunna ge en heltäckande bild av materialet varför vi är försiktiga med våra generaliseringar.

Vi har valt att fokusera materialinsamlingen till Nylands län, dels för att maktcentrumet i storfurstendömet låg i länet under största delen av den undersökta perioden, dels för att regionen hade en betydande svenskspråkig befolkning både i städerna och på landsorten, och i olika sociala samhällsskikt. Den geografiska begränsningen till Nylands län påverkades även av praktiska faktorer: arkivstudier kräver personliga besök under flera dagars tid varför arkiven behövde vara tillgängliga för oss forskare.

Materialet har vi tagit fram genom att besöka tre olika arkiv med en central roll i regionen. De tre arkiven är likartade ur arkivbildningssynpunkt och de innehåller likartade ärenden; handlingarna berör sådana ekonomiska och juridiska frågor som direkt berör invånarna i storfurstendömet. Helsingfors stads arkiv, härefter stadsarkivet, förvarar alla inkomna handlingar, avskrifter och diarietböcker över handlingar som berör staden Helsingfors. I det digra arkivmaterialet har vi sett närmare på magistratens arkiv och materialet som har arkiverats som inkomna brev. Materialet beskrivs närmare i tabell 1.

Tabell 1. Arkivnedslaget i Helsingfors stads arkiv.

Arkivsignum	Antal arkiverade handlingar (brev)	Andelen vi har granskat	Språket (i fallande ordning)
Saapuneet kirjeet [Inkomna brev] 1810 Eal:91	115	100 procent	Svenska, ryska
Saapuneet kirjeet [Inkomna brev] 1840 Eal:131	Ca 850	50 procent	Svenska, ryska
Saapuneet kirjeet [Inkomna brev] 1870 Eal:196 & Eal:197	Ca 600	50 procent	Svenska, ryska
Saapuneet kirjeet [Inkomna brev] 1900 Eal:259 & Eal:260	Ej räknade	50 procent	Svenska, finska, ryska
Saapuneet kirjeet [Inkomna brev] 1916 Eal:309	Ca 320	100 procent	Finska, svenska, ryska

Riksarkivet förvarar i Tavastehus inkomna handlingar, avskrifter, diarieböcker med mera som berör guvernören för Nylands län (landshövdingen). I detta arkiv har vi valt att se på supplikakter inkomna till länskansliet vid Nylands länsstyrelse (begreppet supplik förklaras nedan). Vi har granskat diarierna för en kartläggning av språken använda i materialet. Dessutom har vi kartlagt samtliga supplikakter för en översikt över handlingarnas utformning och språk, för varje nedslagsår har vi valt en volym för närmare granskning så att samtliga suppliker i volymen granskats (se tabell 2).

Tabell 2. Arkivnedslaget i Riksarkivet i Tavastehus.

Akternas arkivsignum och volym	Antal arkiverade handlingar	Språket (i fallande ordning)
Ratkaistut asiakirjat ja anomusasiakirjat [Handlingar i avgjorda ärenden och supplikhandlingar] 1810 Eb:274–276	Ca 500	Svenska, ryska
Anomusasiakirjat [Supplikhandlingar] 1840 Eb:353–357	Ca 650	Svenska, ryska
Anomusasiakirjat [Supplikhandlingar] 1870 Eb:483–485	Ca 600	Svenska, ryska
Anomusasiakirjat [Supplikhandlingar] 1900 Eb:672–674	Ca 700	Svenska, finska, ryska
Anomusasiakirjat [Supplikhandlingar] 1916 Eb:810–826	Ca 1000	Finska, svenska, ryska
Supplikdiarier för de valda åren: Ab: 64, 94, 124, 154, 170–172		

Vid Riksarkivet i Helsingfors förvaras bland annat senatens handlingar. Vi har för denna studie valt att se närmare på supplikakter som har arkiverats vid ekonomiedepartementets registratorskontor och har beställt fem supplikakter från varje år i serien supplikakter (på finska: anomus- ja valitusaktit). I tabell 3 presenteras arkivsignumerna där vi gjort ett nedslag i Riksarkivet i Helsingfors.

Tabell 3. Arkivnedslaget i Riksarkivet i Helsingfors.

Supplikakternas arkivsignum, 5 akter har granskats per signum.	Seriens arkivsignum/volymer
Eb:4 Anomus- ja valitusaktit 1810 [Supplik- och besvärsakter]	Eb:4–Eb:20
Eb:693 Anomus- ja valitusaktit 1840 [Supplik- och besvärsakter]	Eb:693–Eb:720
Eb:1652 Anomus- ja valitusaktit 1870 [Supplik- och besvärsakter]	Eb:1652–Eb:1683
Eb:2677 Anomusaktit 1900 [Supplikakter]	Eb:2677–Eb:2709
Eb:3367 Anomusaktit 1916 [Supplikakter]	Eb:3367–Eb:3415

En supplik är ett slags böneskrift som innehåller en anhållan eller ett överklagande ("supplik", 2016). En supplikakt är en i arkiveringsskedet sammanbunden folder med ett flertal olika texter som har anknytning till ärendet. I supplikakten kan ingå ett flertal olika handlingar och avskrifter av handlingar. Exempel 1 nedan är hämtat från en memorial (ungefär ett betänkande eller utlåtande, se "enskild memorial", 2016, och "kunglig majestäts memorial",

2016). Memorialen är skriven av guvernören i Uleåborgs län till finans-expeditionen, och ingår i den akt som visas på bild 4. I exemplet räknar skribenten upp vilka handlingar som sänds till kejsaren (senatens finans-expedition) tillsammans med guvernörens utlåtande. (I exemplen står / för radbyte.)

Exempel 1. Utdrag ur en supplikakt från 1840, Riksarkivet.

Med anledning af Eders Kejslerliga Maje=/ ståts Nådiga Remiss af den 11. Januarii innevarande år,/ [...] får/ jemte underdånigt återställande af Remiss acten och/ insändande af ej mindre Färgaren Marelii under=/ dåliga förklaring, Uleåborgs Stads äldstes och/ Magistrats underdåniga yttranden, än äfven Lands/ Contorns acten i målet, till mig affordradt utlåtan=/ de, jag underdånigst afgifva./

Denna supplikakt handlar om en färgare i Uleåborg som har fått sänkt taxering för år 1839. Han har först överklagat sin taxering till guvernören, och fått bifall och sänkt avgift till fattigvården. Supplikakten, riktad till kejsaren, är skriven av några medlemmar av fattigvårdsdirektionen i staden Uleåborg som önskar få taxeringen återställd till det högre beloppet. Akten innehåller ett antal handskrivna handlingar, sju vikta ark, totalt ca 28 sidor, vilka är perforerade av en tråd som sammanbinder dem till en supplikakt.

I vår undersökning har vi utgått från den klassificering som arkivbildaren har gett texten. Vi undersöker korrespondens, men texterna som har arkiverats under ”inkomna brev” och som delar av supplikakter är av olika slag, vilket vår undersökning visar. Ett ”brev” kan alltså se ut på olika sätt i ett arkiv, och delar kanske inte alla de drag som vi i dag uppfattar som typiska för ett ”brev”. I ett annat sammanhang är det relevant att göra en mer ingående genreanalys och språklig analys.

4 Syfte och metod för analys av materialet

Syftet med den studie som presenteras här är att kartlägga utvecklingen av skriftpraktiker inom den offentliga förvaltningen i storfurstendömet Finland genom att studera korrespondens i form av arkiverade inkomna brev och andra handlingar till myndigheter på tre olika administrativa nivåer. I studien koncentrerar vi oss på de områden som NLS och den etnografiskt och socio-lingvistiskt inriktade skrivforskningen utpekat som viktiga för att förstå den komplexa sociala process som myndighetskommunikation utgör.

Vi undersöker här handlingarna som artefakter, inklusive deras materialitet, samt vem som skriver texterna, till vem och med vilket syfte. I denna

artikel står alltså inte mönster i språkbruket under den undersökta tidsperioden i centrum, utan vi fokuserar de sociala och fysiska förutsättningarna för att texten ska nedtecknas och klargör därmed deltagarna (t.ex. avsändare, förmedlare, mottagare), deras sociala roller och relationer till varandra.

Med studien vill vi besvara följande forskningsfrågor:

- Vilket slags handlingar med korrespondens mellan invånare och myndigheter har arkiverats?
- I vilka syften har handlingarna skrivits?
- Vilka var det som skrev handlingarna, i vilken roll skrev de och på vilket språk skrevs handlingarna i det flerspråkiga samhället?
- Vilka teman behandlar texterna?
- Vilken är papprets materialitet, på vilket sätt har texten skrivits på pappret och vad säger detta om den aktuella skriptpraktiken?

Inom nordistiken har intresset hittills i mindre utsträckning riktats mot myndighetstexter på svenska från storfurstendömet tid. Vi menar dock att dessa och den sociala praktik de ingår i utgör en viktig källa till ökad förståelse av finlandssvenskans utveckling och särdrag. Vi motiverar vidare vår studie med att nordister behöver kunskap om vilket slags handlingar det finns i det digra arkivmaterialet med myndighetstexter på svenska i Finland. Fortsatta analyser av dylikt arkivmaterial behövs för att teckna en bredare bild och skapa en fördjupad förståelse av myndighetskommunikation på svenska, där medborgarens egen roll i kommunikationen dels formas, dels utvecklas. Under den undersökta perioden sker stora samhällsliga förändringar både vad gäller samhällsstrukturen och vad gäller den språkliga representationen inom centralförvaltningen och i offentligheten i Finland, vilket även det speglas i myndighetskommunikationen. Denna studie är en inledning på något vi hoppas väcker ett intresse för mer omfattande forskning i materialet. Materialet är öppet tillgängligt men till stora delar handskrivet och för närvarande varken littererat eller digitaliserat (förutom vissa diaries, dvs. förteckningar över handlingarna).

Metoden för att ta fram det material som granskats har beskrivits i kapitel 3. Arkivnedslagen utgör materialet för vår analys som redovisas i denna artikel. Analysmetoden är i detta skede främst en kvalitativ analys av arkivnedslagen (eller stickproven). Vi har gjort vissa riktgivande beräkningar på antalet handlingar och olika språk för att se tendenser under storfurstendömet tid (se tabell 1 och kapitel 6 och 7).

Analysmodellen bygger på det ovan diskuterade litteracitetsbegreppet och de olika delar som brukar ingå i en analys av skriptpraktiker (delarna är kursiverade i de följande meningarna, se t.ex. Barton 2007 [1994], Barton & Hall

2000). Vi utreder vilka *teman* texterna behandlar, vilka *deltagarna* i kommunikationen är och vilket slags *relationer* som finns mellan dem. Vi intresserar oss också för förmedlaren och dennas roll. Vidare noterar vi på vilka *språk* som handlingarna är skrivna, hur texten har skrivits (*skrivsituationen*) samt hur texterna ser ut som *artefakter*, dvs. deras materialitet.

För att bättre kunna tolka arkivmaterialet och skriftpraktikerna behöver vi placera våra fynd i en historisk kontext. Eftersom det material som vi undersöker är knutet till administrationen (i staden Helsingfors, länet Nyland och storfurstendömet Finland) behöver vi förstå organisationen av området och den centrala administrativa utvecklingen under den undersökta perioden. I följande kapitel redogörs för dessa frågor utifrån centrala historiska verk som beskriver perioden, främst Engman (2016).

5 Organisationen av storfurstendömet Finland

Efter att sedan medeltiden ha varit en integrerad del av det svenska riket blev Finland år 1809 en del av det ryska kejsardömet. I många avseenden innebar riksdelningen en stor förändring i Finlands historia. Bytet av överhet fick konsekvenser på många plan. Från ryskt håll var det viktigt att föra Finland närmare Ryssland, och samtidigt öka avståndet till Sverige. Det här kom till uttryck på flera sätt, inte minst genom att Helsingfors år 1812 fick ersätta Åbo som centralort eller huvudstad. Året efter riksdelningen, 1810, uppgick befolkningen till ca 863 300 invånare. Under 1800-talet skedde en kraftig befolkningstillväxt; trots nödår uppgick befolkningen år 1880 till drygt 2 miljoner invånare (Finlands officiella statistik).

Efter riksdelningen behövde centralförvaltningen byggas upp. Någon sådan fanns inte i storfurstendömet – den tidigare centralförvaltningen hade ju varit Sveriges centralförvaltning i Stockholm. I många avseenden kunde man behålla de strukturer som hade skapats under svenska tiden. Även om 1809 var ett slags brytning så fanns det en mycket tydlig kontinuitet från svenska tiden, ett påtagligt svenskt arv. Men trots kontinuiteten var den autonoma tiden en period med mycket stor betydelse för utvecklingen i Finland; Max Engman har betecknat perioden 1809–1917 som den period som ”mer än någon annan formade Finland” (Engman 2008:426).

Svenskan fortsatte efter riksdelningen vara det administrativa språket inom storfurstendömets förvaltning och kvarstod som sådant fram till senare delen av 1800-talet, trots att ryska också användes vid vissa myndigheter (Engman 2016:95, Kuvaja, Rantanen, Villstrand 2007:44, Palmgren 2006). Intresset för att lära sig ryska var inte särdeles stort, trots olika ansträngningar som gjordes för att öka motivationen (Engman 2009:287–293). Frågan om det ryska

språket i Finland handlade i stor utsträckning om tjänstemännen, och hurdana kunskaper i ryska de skulle förväntas ha (Wassholm 2008b:414).

Finskan erövrade nya domäner och började användas allt mer mot slutet av århundradet (Kauranen 2013:40 ff.). Att finska inte användes tidigare berodde på att finska språket som skriftspråk och samhällsbärande språk utvecklades först under 1800-talet (se t.ex. Kauranen 2013, Villstrand 2008). Trots att majoriteten av invånarna i storfurstendömet hade finska som modersmål skulle det dröja fram till 1902 års språkförordning innan finskan erhöll officiell status och jämställdes med svenskan (Palmgren 2006). Under perioden 1809–1917 skedde ändå en långsam språklig emancipation för finskans del, vilket innebar att finskans ställning långsamt blev allt starkare (*Ny språklag* 2001, Saari 2006, se även Landqvist 2016:63 ff.). Rysk lag infördes aldrig i storfurstendömet, utan 1734 års svenska lag fortsatte att gälla².

Arvet och den gemensamma historien syns rent konkret i att Sveriges och Finlands grundläggande rätts- och förvaltningsstruktur, och även den terminologi som hör till den här strukturen, långtgående är gemensam om än inte helt identisk. Som exempel kan nämnas de centrala ämbetsverken och länsstyrelserna som har en tradition som går tillbaka till 1634 års regeringsform. Också kommunalförvaltningen uppvisar stora likheter. Likheterna beror på att det fanns en gemensam tradition av stads- och sockensjälvstyre (Engman 2009). Som redan nämnades fortsatte den svenska lagen från 1734 vara gällande rätt i storfurstendömet. Det skulle dröja fram till 1877 tills den finska befolkningen fick en officiell lagbok på sitt modersmål. Det fanns visserligen en inofficiell översättning till finska av 1734 års lag daterad 1759. Lagskipningen i finska ärenden ägde trots det rum på svenska (Rintala 2010:XXII–XXIII). Under storfurstendömets tid skrevs författningstexterna på svenska och översattes till finska (von Bonsdorff 1984:404–405)³.

För att möta behovet av en ny centralförvaltning och ett system för hur ärenden skulle föredras, inrättades en regeringskanselj, som 1816 fick namnet Kejsarliga senaten för Finland. Senaten fattade beslut i kejsarens namn och verkade i två samarbetande departement, i enlighet med svensk tradition. Det ena departementet var ekonomiedepartementet, som under 1800-talets lopp utvecklades mot ett slags regering för Finland. Ekonomiedepartementets underavdelningar, expeditionerna, utvecklades i riktning mot ministerier (vilket de också döptes till i det självständiga Finland 1919). Senatens andra de-

² Delar av 1734 års lag är fortfarande gällande rätt i dagens Finland, i form av delar från handelsbalken, byggningsbalken och rättegångsbalken (Slaf 2017:47).

³ För en redovisning av finskans väg till ett fullvärdigt rättsspråk och översättningen av lagar och förordningar till finska se Pajula (1960) och Tyynilä (2010).

partement, justitiedepartementet, utvecklades i riktning mot en högsta domstol. Att det på det här sättet utvecklades en centralförvaltning var av stor betydelse, för nivån ovanför länsstyrelserna hade tidigare funnits i Stockholm (Engman 2009, 2016).

Kejsarens representant i Finland var generalguvernören, som biträdades av ett kansli. Generalguvernören var normalt befälhavare över de trupper som fanns i Finland och dessutom högsta ordningsmyndighet i Finland. Han var också ordförande för senaten, men det var en funktion som han i allmänhet inte utövade – en viktig orsak var att förhandlingarna sköttes på svenska (Engman 2009, 2016; Meinander 2006:96).

Utöver centralförvaltningen inrättades också en rad olika verk. Totalt inrättades 18 nya verk fram till 1826. Det innebar en enorm expansion som öppnade för karriärmöjligheter för ämbets- och tjänstemän. Dessutom fick ämbetsmännen stort inflytande inte minst genom att kejsaren inte sammankallade lantdagen mellan 1809 och 1863 (Engman 2009, 2016).

Finland fick alltså en omfattande autonomi som en del av Ryssland. När förvaltningen i Ryssland blev mer utvecklad mot slutet av seklet blev situationen betydligt besvärligare för Finland genom den allt strängare förryskningen, dvs. åtgärderna för att göra storfurstendömet mer ryskt. Under förryskningen drogs vissa funktioner in, men överlag blev de administrativa arrangemangen bestående ända fram till självständigheten (Engman 2009, 2016).

6 Befolkningen och dess språk

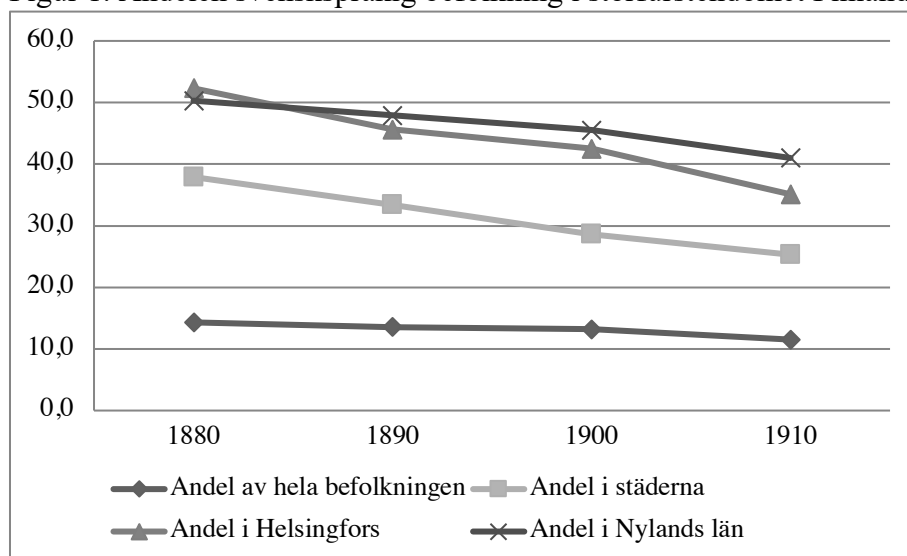
Riksdelningen fick konsekvenser för språket, även om svenskan länge behöll sin dominerande ställning inom storfurstendömet. Efter 1809 förblev svenskan förvaltningspråk i Finland, trots att det svenska språket var ett minoritetsspråk som talades av omkring 15 procent av befolkningen. Svenskan var till en början det primära språket för myndighetskommunikation och diskursiva praktiker inom förvaltningen, åtminstone i skrift. Finskan var nu majoritetsspråk, men den var främst ett talat allmogespråk som inte hade en etablerad skriftspråksnorm (Engman 2016). Makthavarnas språkbruk hade dock blivit bekant för befolkningen bl.a. genom kungörelser som lästes upp i kyrkan (se Nordlund 2012 för en sammanfattande beskrivning). Under 1800-talet utvecklades finskan till ett språk som också kunde användas i skrift i allt fler domäner (Kauranen 2013, Nordlund 2005).

Läskunnighet eller läs- och skrivkunnighet är en förutsättning för deltagande i ett textbaserat samhälle och dess sociala praktiker. Befolkningens

(religiösa) läskunnighet hade länge noterats av prästerna, men skrivkunnigheten var inte utbredd vid riksdelningen. De som inte kunde skriva behövde förmedlare, ett ombud eller en skrivare. Villstrand (1999, 2008) konstaterar att befolkningen redan under 1700-talet hade tillgång till läs- och skrivkunniga förmedlare, och att allmogen kunde läsa tryckt text medan handskrift vållade problem. Enligt *Statistisk årsbok för Helsingfors stad* (1930) var andelen män och kvinnor som uppgav att de kunde endera både läsa och skriva eller endast läsa 81–86 procent under perioden 1880–1910. Grunden för denna mer utbredda läs- och skrivkunnighet, som möjliggjorde deltagande i nya diskursiva praktiker, lades genom Folkskolförordningen år 1866. Tidigare fanns också självlärda skribenter som på grund av olika motiv så som handel, viljan att påverka i samhället och önskan att hålla kontakt började skriva och delta i nya sociala aktiviteter (Heikkinen 1983, Kauranen 2013, Nordlund 2005, Suodenjoki 2014). Under 1800-talet växer en ”läsande, skrivande och diskuterande medborgare” fram i Sverige (Josephson 2007:69), och en liknande invånare med egenmakt börjar växa fram också i storfurstendömet Finland.

Då det gäller befolkningens språk förde prästerna in uppgifter i folkbokföringen redan under den svenska tiden. Statistiskt mer hållbara uppgifter om befolkningens indelning i språkgrupper har samlats in först i slutet av 1800-talet, närmare bestämt efter den nya statistikförordningen 1877 (Nieminen 1999). En uppskattning gör gällande att ca 14 procent av befolkningen var svenskspråkig år 1815 (Lindberg 2010) och andelen var ungefär den samma 1880 (Finlands officiella statistik, Fougstedt 1984). Andelen varierade dock mellan de olika kommunerna och inom de olika stånden (Lindgren & Lindgren 2005:258–260). Andelen svenskspråkiga i storfurstendömet Finland, Nylands län, städerna och Helsingfors, samt hur andelen har minskat under den senare delen av den undersökta perioden, framgår av figur 1.

Figur 1. Andelen svenskspråkig befolkning i storfurstendömet Finland 1880–1910.

Källor: Finlands officiella statistik, Fougstedt (1984), Lindberg (2010), *Statistisk årsbok för Helsingfors stad* (1930).

Den svenskspråkiga befolkningen bodde under perioden 1880–1910 främst i städerna i Nylands län, Åbo och Björneborgs län samt Vasa län (Fougstedt 1984:20). Tjänstemannakåren måste behärska svenska, vilket möjligen kan förklara att så många svenskspråkiga bosatte sig i städer och speciellt i Helsingfors. Befolkningsökningen i Helsingfors var exceptionell, särskilt mot slutet av den undersökta perioden: år 1870 hade staden ca 32 100 invånare vilket på trettio år ökade till ca 93 200 (år 1900) och tio år därefter, år 1910, till uppskattningsvis 136 400. (*Helsingfors 200 år som huvudstad*, Åström 1956:11–12.) Språkförhållandena i Helsingfors varierade under den undersökta perioden. I början av 1800-talet var Helsingfors en svenskspråkig stad, med rysk militär närvaro, medan befolkningen i slutet av 1800-talet var allt mer finskspråkig. Rimligtvis ökade också de finskspråkiga tjänstemännens antal. I folkräkningen 1910 var andelarna ca 35 procent svenskspråkiga och ca 59 procent finskspråkiga. Samtidigt som antalet svensk- och finskspråkiga hade ökat, hade antalet finskspråkiga ökat betydligt mer (*Statistisk årsbok för Helsingfors stad* 1930, Åström 1956:33).

Nylands län bestod i början av 1800-talet av Nyland och Tavastland (beläget norr om Nyland) men delades upp år 1831 genom en länsreglering. Nyland, där Helsingfors ligger, bildade därefter ett eget län. Språkligt hade detta följden att svenska blev majoritetsspråk i länet, eftersom Nylands län till skillnad från Tavastehus län hade en övervägande svensktalande befolkning ända fram till 1880-talet ("Nylands län" 1887, "Tavastehus län" 1891). I Nylands län var hälften av befolkningen svenskspråkig år 1880, medan andelen år 1910 var ca 41 procent (Finlands officiella statistik, Fougstedt 1984).

Trots att en mindre andel av befolkningen talade svenska var svenskan det språk som användes i den statliga administrationen före och efter riksdeleningen. Finskan var inte ett fullständigt standardiserat skriftspråk i början av 1800-talet utan ett slags ”bibelfinska” (Kauranen 2013). Redan under den svenska tiden gjordes översättningar till finska av viktiga förordningar och kungörelser, så det fanns ett finskt skriftspråk. Under 1700-talet fanns det translatorer verksamma både i Stockholm och Åbo, och 1810 grundades translatorskontoret vid senaten (Villstrand 2008, *Översiktskatalog för riksarkivet*)⁴. Översättningarna hade dock framför allt ett informativt syfte och mera sällan en roll som officiellt dokument. Inom kyrkan och sockenförvaltningen hade finska använts mer än på de högre administrativa nivåerna.

De nationalistiska strömningarna och det aktiva arbetet för att stärka och utveckla det finska språket och göra det samhällsbärande ledde till att finskan så småningom kunde få en högre status (Lindgren & Lindgren 2005). År 1863 utfärdade kejsare Alexander II en språkförordning enligt vilken finskan jämställdes med svenskan som ämbetspråk vid statliga myndigheter. I praktiken förverkligades detta inte på flera decennier. En verklig jämställdhet mellan finskan och svenskan nåddes först mot slutet av den undersökta perioden genom en språkförordning år 1902, som fastslog att svenska, finska och ryska kunde användas som förvaltningspråk i storfurstendömet Finland (Landqvist 2016:76–77). I vår följande genomgång av arkivmaterialet undersöker vi bland annat på vilket språk som handlingarna skrevs, men också vilka som skrev och om vad.

7 Skriftpraktikerna 1810–1916

Precis som i vår tid verkade myndigheterna på olika nivåer i samhället på 1800-talet. Närmast medborgarna fanns de kommunala myndigheterna i byn eller staden. Följande nivå var landskapet eller länet, därefter staten och dess olika administrativa nivåer. Våra arkivnedslag följer dessa nivåer (se kap. 3). Vi inleder vår beskrivning av skriftpraktikerna med en genomgång av arkiven och materialet. Därefter gör vi nedslag under de valda åren och redogör, enligt beskrivningen i kapitel 4, för vår analys av skrivsituationen dvs. artefakterna (handlingarna), temana, deltagarna och deras relationer samt valet av språk i handlingarna. Vi knyter våra iakttagelser till den omgivande kontexten som beskrivits i kapitel 5 och 6. Fotografierna är tagna av Jannika Lassus (stadsarkivet och Riksarkivet i Helsingfors) och Mona Forsskähl (Riksarkivet i Tavastehus).

⁴ Se *Virittäjä* nr 4 2018 för flera artiklar om översättning till finska under 1800-talet.

7.1 Arkiven och materialet

Magistraten i en stad hade traditionellt ett flertal olika offentliga uppgifter som hade ålagts den av staten, främst av juridisk karaktär. Magistraten utövade verkställande juridisk makt i staden och övervakade att besluten från rådstugurätten och stadens äldste var lagliga. Vid den undersökta periodens början var de huvudsakliga uppgifterna för magistraten i Helsingfors att sköta det juridiska och ordningen i staden. I slutet av den undersökta perioden var uppgifterna främst juridiska. Andra enheter inom staden hade övertagit de övriga uppgifterna (Helsingfors stadsarkiv).

De handlingar som har inkommit till magistraten i Helsingfors och arkiverats som ”inkomna brev” är av väldigt olika slag. En grupp utgörs av memorial (bild 1) och kungörelser (ofta med följbrev) som har skrivits av tjänstemän eller andra offentliga personer å arbetets vägnar. En annan grupp består av brev med önskan om att få tjänster av juridisk eller finansiell natur, till exempel efterlyser avsändaren personer eller ber om hjälp med att driva in en skuld. Avsändare var fram till vårt nedslag 1900 ofta en magistrat i en annan stad eller länsstyrelsen, dvs. landskansliet eller landskontoret. I handlingarna från 1900 framåt vänder sig även privatpersoner till magistraten i liknande ärenden (bild 2).

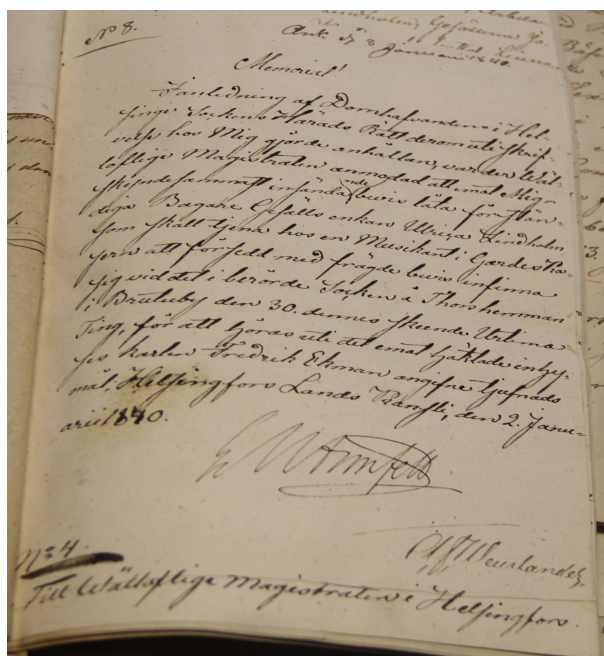

Bild 1. Memorial insänt till magistraten i Helsingfors 1840, stadsarkivet. Memorialen är från Helsingfors Lands Kansli och innehåller en begäran att en kvinna ska meddelas om att hon ska höras av rätten.

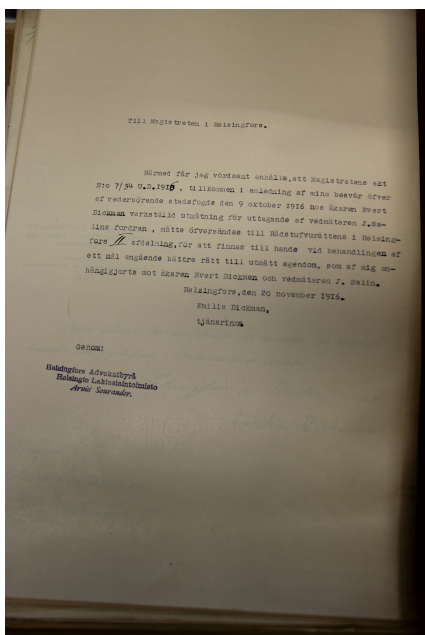

Bild 2. Brev insänt till magistraten i Helsingfors 1916, stadsarkivet. Avsändaren är en kvinna via en advokatbyrå, och i brevet framförs önskan om att en akt i ett för henne angeläget ärende ska sändas till rådstugurätten.

Vid Riksarkivets enhet i Tavastehus har (som tidigare nämnts) arkiverats de handlingar som berörde Nylands län och dess högste ämbetsman landshövdingen – en befattning som härstammade från den svenska tiden och som efter år 1837 kallades *guvernör* ("landshövding" 2016). Som högste ämbetsman inom länsstyrelsen ansvarade landshövdingen för kronans intressen i länet, men också för länets och dess invånares rättigheter och intressen. På sitt bord hade länsstyrelsen frågor om lag och ordning, samt sjuk- och socialvård. Landshövdingen hade också ansvar för personalfrågor inom militär och administration, samt för att övervaka att lokala ämbetsmän i sitt arbete följde regelverk och anvisningar.

Länsstyrelsen var vidare indelad i två avdelningar, landskontoret, som främst skötte ekonomiska och skatterelaterade ärenden, och landskansliet med ansvar för övriga, dvs. allmänna ärenden, t.ex. korrespondens, information, frågor om rätt och ordning ("landskansli" 2016). Bland de många handlingarna som har sänts till och från landskansliet har vi valt att se speciellt på supplikakter, dvs. dokument som ansluter sig till suppliker som privatpersoner, sammanslutningar, företag eller lokala myndigheter har skickat in till länsstyrelsen (bild 3). Antalet inkomna suppliker varierar något under undersökningsåren men rör sig om ca 500–700 fram till år 1916 då de uppgår till klart över 1 000. Tematiskt behandlar supplikerna begäran och klagomål, och gemensamt för dem var att landshövdingens (guvernörens) eller länsstyrelsens beslut krävdes, och breven är därför riktade till landshövdingen

som på bild 3 där skrivelsen inleds med: *Till Herr Guvernören öfver Nylands län.*

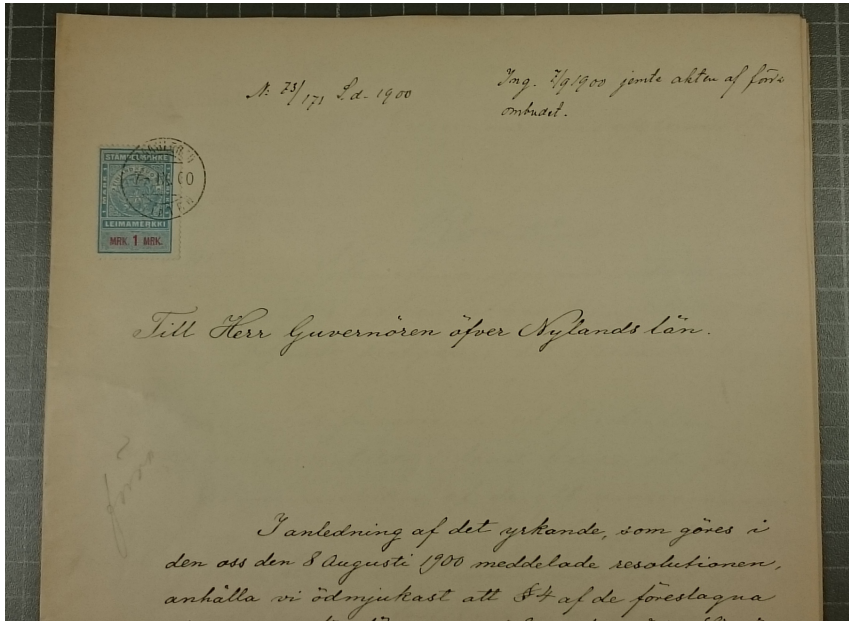

Bild 3. Inledning av en supplik riktad till landshövdingen/guvernören 1900, Riksarkivet, Tavastehus.

Den supplik som visas på bild 3 handlar om att inrätta en förening i Helsingfors. Det var en grupp bestående av såväl män som kvinnor som skrev. Två kvinnor ledde en folkbarntädgård i Sörnäs förstad, och de ville tillsammans med de andra undertecknarna grunda en förening för att möjliggöra att barntädgården kunde få ett eget utrymme. Det ursprungliga yrkandet om att få grunda föreningen hade lämnats in i juni månad:

... bedja vi att beträffande ordnandet af dess värksamhet få hänvisa till medföljande förslag till stadgar, å hvilka vi härmed/ härhos Herr Guvernören ödmjukast anhålla om vederbörlig stadfästelse.

Stadgarna skulle stadfästas hos guvernören som i sin tur önskade få ett yttrande av magistraten i Helsingfors. Magistraten biföll, men önskade en komplettering av stadgarna:

... har Magistraten äran afgifva att Magistraten anser sig böra tillstyrka bifall till fastställelse af berörda stadgar, i hvilka dock borde införas bestämning derom att bestyrelsen har sitt säte i Helsingfors stad.

Guvernören svarade i sin resolution i augusti till dem som anhöll om att få inrätta föreningen att de behövde komplettera stadgarna i enlighet med

magistratens yttrande. I suppliken (bild 3) ges en komplettering av stadgarna i september:

... anhålla vi ödmjukast att § 4 af de föreslagna/ stadgarna för föreningen ”Eget hem åt Sörnäs/ folkbarträdgård” må erhålla följande lydelse:/ ...

I den här supplikakten går det förhållandevis lätt att följa med ärendets gång då varje handling är tydligt skriven och daterad. Kring ärendet växer en korrespondens fram, där tjänstemän och andra i offentlig ställning korresponderar med varandra och med de sökande.

Kejsarliga senaten för Finland, här senaten, var den instans som styrde landet. Ekonomidepartementet kan karaktäriseras som storfurstendömets regering. Genom ett flertal förordningar i slutet av 1800-talet ökade ekonomidepartementets uppgifter genom att det hade rätt att fatta beslut i allt fler ärenden (*Översiktskatalog för riksarkivet 2*, s. 60 ff.) En mångfald olika handlingar nådde ekonomidepartementet, och vi har valt att se på supplikakterna. De supplikakter som vi har sett på innehåller oftast ett överklagande, dvs. en vädjan till kejsaren om att ett beslut som har fattats på en lägre nivå, t.ex. av landshövdingen eller guvernören, skulle upphävas. Ärendena lades fram och hanterades på motsvarande sätt som i exemplet ovan från landskansliet (bild 3). Bild 4 visar hur en sammanbunden supplikakt från 1840 ser ut.

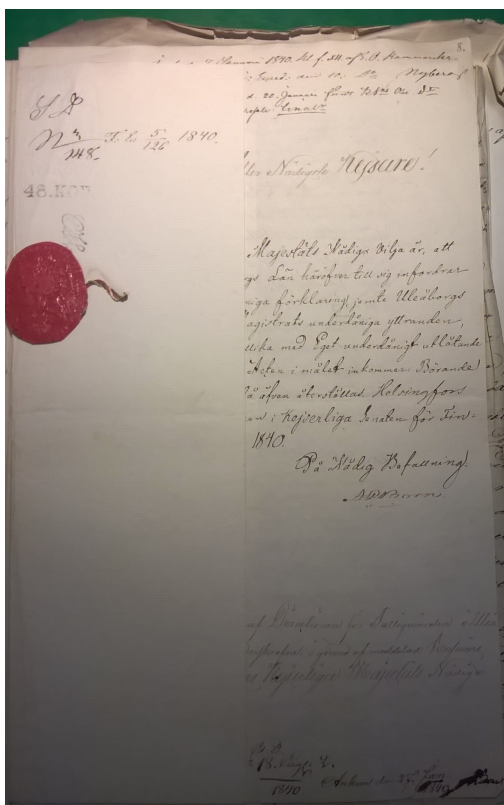

Bild 4. En supplikakt från 1840, Riksarkivet, Helsingfors.

Det är svårt att säga hur många supplikakter det finns totalt i ekonomidepartementets arkiv. Arkiveringsprinciperna har förändrats under perioden 1809–1917 och en noggrann läsning av supplikdiarier krävs för ett mer korrekt antal suppliker. Det vi kan säga är att antalet supplikakter ökade under den undersökta perioden. En uppskattning, antagligen i underkant, är att det år 1810 inkom ca 340 st. suppliker och att de år 1916 uppgick till ca 1 820 st. Vi har bekantat oss med de fem första akterna från varje år, och år 1900 och 1916 är det frågan om fem akter som innehåller en anhållan.

7.2 Skriftpraktikerna 1810 och 1840

Som ovan har konstaterats innebar riksdelningen 1809 många förändringar. Den stegvis ökande byråkratiseringen av samhället syns i arkiven genom att arkivmaterialet ökar. Som ett exempel kan tas magistratens arkiv i Helsingfors (se bild 5). År 1810 var antalet arkiverade inkomna brev ca 115 under det första halvåret. De inkomna breven var främst på svenska med enstaka ryska brev. År 1840 var antalet inkomna brev under det första halvåret knappt 400 på svenska. Därtill fanns drygt 90 brev på ryska under årets första hälft. Om alla de ryska breven har översatts till svenska är oklart. Antalet inkomna brev år 1840 kan antas vara ca 850.

Breven skrevs till en början på grövre handgjort lumppapper och stämpelpapper, dvs. charta sigillata, och självklart för hand under denna period. Många av pappren i arkivet från år 1810 är blå till färgen (s.k. arkivpapper, Putkonen 1997) och stämplade med *6 kop*, dvs. en avgift har betalats för pappret. En del ark är små, och de motsvarar närmast A5 enligt dagens standard, medan andra är större än A4. Det fanns också mindre, vikta ark. Från år 1840 framåt var brevpappret främst vitt eller grå-vitt. Bild 5 visar de arkiverade inkomna breven till magistraten. Det tjockare arkivbandet innehåller brev från 1840 och det tunnare från 1810. Papperskvaliteten är rätt grov och handlingarna är handskrivna på papper i olika färger.

Bild 5. Inkomna brev till magistraten 1840 (t.v.) och 1810 (t.h.), stadsarkivet.

De ryska breven kom vanligen från fästningen på Sveaborg och de översattes till svenska. Breven innehöll ofta förfrågningar om priser eller önskemål av olika slag. Översättningarna skrevs vanligen i marginalen eller kanten av brevpappret där brevskrivaren hade lämnat en tom yta, eventuellt precis avsedd för detta ändamål. Bild 6 visar hur den ryska texten från generalguvernören har skrivits in i den vänstra spalten och översättningen i högra spalten (jfr med bild 9). Översättarens namn skrevs in och översättningens riktighet styrktes, uppenbarligen av översättaren själv. I ett brev från Place-Majoren i Helsingfors till magistraten i Helsingfors (1810) står det längst ner: *från Ryskan till Svenska Språket rättel öfversatt/ På Police-Mästare Embts Wägnar/ Wilhelm Berg.*

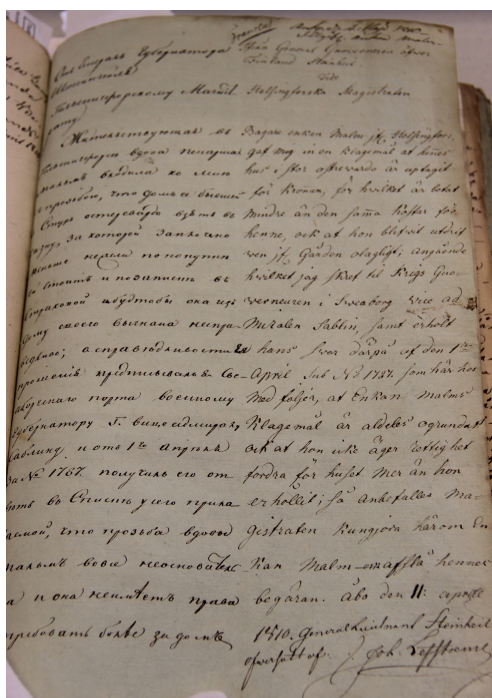

Bild 6. Brev på ryska från generalguvernören över Finland, stadsarkivet. Brevet är riktat till magistraten i Helsingfors år 1810, översättningen och översättarens namn har skrivits in i högra spalten.

Motsvarande praktik med översättning, översättare och andra ombud finns belagt även i landskansliets handlingar även om majoriteten av de inkomna supplikerna från denna period är skrivna på svenska. En genomgång av landskansliets diarium över inkomna suppliker för åren 1810 och 1840 visar att av omkring 500–600 inkomna suppliker årligen är bara en handfull skrivna på finska och ryska. En närmare granskning av dessa visar vidare att de få översättningarna till svenska i dessa supplikakter inte explicit är styrkta, så som i breven till magistraten i Helsingfors. Vidare efterforskningar behövs för att förstå när en översättning behövde styrkas och när inte. En hypotes är att en översättning som gjorts ”i huset”, dvs. av en person med tjänst, inte behövde styrkas. Detta kunde i så fall tolkas så att det är ”institutionens röst” som talar genom översättningen och att informationen om att avsändaren är ”institutionen” är tillräcklig. Detta skulle motsvara det som utmärker den institutionella översättningen även i dag (Nordman 2009:94). I de handlingar där ett ombud utformat texten står ombudets underteckning nere i vänster kant på pappret medan den eller de som lämnat in suppliken har tecknat åtminstone sitt bomärke.

De inkomna breven vid magistratens arkiv berörde tematiskt olika slags maktutövning. De som skrev till magistraten var i regel inte ”vanliga stadsbor” utan tjänstemän. En del brev avsändes från andra städer eller län. Helsingfors magistrat hade också korrespondens med bland annat hovrätten i

Åbo. Som ovan konstaterades sände t.ex. landskanslier brev till Helsingfors magistrat. I dessa brev önskade tjänstemännen få magistratens hjälp med till exempel att driva in pengar från, få information om eller få ta del av handlingar om personer som var bosatta i Helsingfors. Andra brev var följebrev till handlingar eller pengar som sändes från andra städer eller landskap.

Supplikakterna som arkiverats av landskansliet innehåller vid sidan av själva suppliken, dvs. anhållan, i flera fall olika typer av stödjande dokument i det aktuella ärendet. Det är t.ex. protokoll, fullmakter, tabeller, vittnesmål, utlåtanden med mera. Variationen mellan olika akter är stor, bland annat beroende på ärendenas natur. Tendensen är dock att supplikakterna från 1840 är mer omfattande än akterna från 1810 som på sin höjd omfattar fyra dokument om högst fyra sidor. I själva supplikdokumenten ingår på flera ställen kommentarer inskrivna i marginalen, t.ex. handlingens diarienummer, var något hade kungjorts eller skulle kungöras eller referenser till anknytande dokument, t.ex.: *Uti hitaflåten skrifvelse daterad den 20 Aprill anförs...*

Ärendena i de suppliker som sändes in till landshövdingen under den första halvan av 1800-talet gällde framför allt missnöje med skjutsar⁵, betalningar, uteblivna leveranser och enskilda personer. Några handlingar finns också som gäller tillstånd som avsändaren vill få, t.ex. att bedriva affärsverksamhet av något slag. En märkbar del av supplikerna kommer från personer och myndigheter verksamma på Sveaborg och har att göra med uteblivna leveranser eller missnöje med betalningar. Avsändaren är missnöjd med det första beslut som fattats i ett ärende och överklagar det hos landshövdingen. Bland avsändarna utgör gårdsägare och aktörer inom borgarklassen den största gruppen. I det nu granskade materialet från denna period förekommer emellertid även ett par suppliker från obesuttna, dvs. torpare och tjänstefolk, som vill få ut sina löner eller slippa betala oskäligen arrenden och andra avgifter.

Supplikakterna som inkommit till senatens ekonomidepartement liknar till sin utformning de som inkommit till landskansliet. Formatet är det samma, och bilagorna är av samma typ. Bilagorna kan vara protokollsutdrag ur magistratens protokoll, intyg om personens redlighet, fullmakter med mera. Att rikta en anhållan eller ett överklagande till kejsaren var följande steg om landshövdingens (senare: guvernörens) beslut inte var det önskade. De som anhöll och överklagade hos senaten var i våra arkivnedslag vanliga invånare som skrev enskilt eller i grupp, om liknande ärenden som till landskansliet, t.ex. anhållan om ekonomiskt stöd samt överklaganden som gällde skatter och fattigvårdsavgifter.

⁵ Skjutsar eller hållskjuts innebar en skyldighet att vid behov låna ut sin häst, se <http://fho.sls.fi/uppslagsord/3724/hallskjuts/>

Supplikakterna i ekonomiedepartementets arkiv och landskansliet uppvisar samma form (se bilderna 3 och 4). Akterna innehåller en inledande handling, under 1800-talet handskrivet på ett större vikt vitt lumppapper, utvikt är det något större än dagens storlek A3, och olika bilagor som kan vara skrivna på annat slags papper. Uppställningen av den inledande handlingen är standardiserad. Högst upp finns en hälsningsfras riktad till guvernören eller landshövdingen (landskansliet) respektive kejsaren (ekonomiedepartementet): *Stormäktigste Aller Nådigste Kejsare!*. Efter hälsningen följer ett tomrum som sträcker sig över hela arket. I detta tomrum kunde anteckningar om handläggning och beslut skrivas, men anteckningar kunde också skrivas in på annat håll på den första sidan. Längst ner på den första sidan börjar beskrivningen av ärendet som sedan fortsätter på de följande sidorna. Sist följer en avslutande hälsningsfras, återigen riktad till landshövdingen eller kejsaren, och underskrifter som föregås av fraser som *Aller underdånigste och tro-/pliktigste undersåter* eller *allerunderdånigste och/ tropliktigste undersåtarinna*.

7.3 Skriftpraktikerna 1870

Det går att se en ökad standardisering av utformningen av brev och handlingar år 1870. Detta syns i synnerhet i de brev som har skickats från länskansliet eller landskansliet till magistraten i Helsingfors. I supplikakterna är uppställningen av texten på pappret standardiserad under hela 1800-talet, och motsvarar beskrivningen ovan (se bild 7). Den inledande anhållan kompletterades fortsatt av ett flertal bilagor som dokumenterade ärendet. På första sidan skrev olika tjänstemän och handläggare in arkivsignum och kommentarer om handlingen av ärendet, vilket går att se på bild 7.

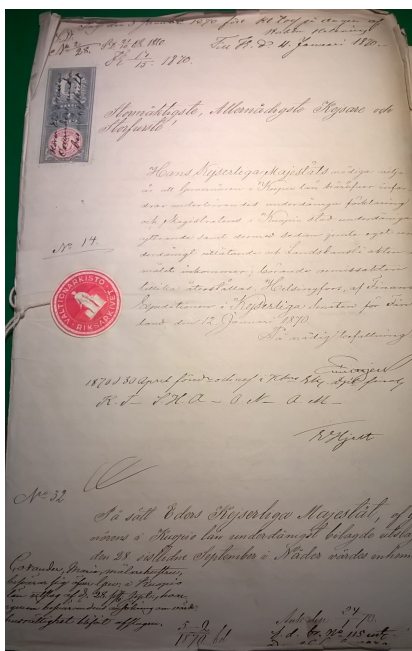

Bild 7. Första sidan av en supplikakt från 1870, Riksarkivet.

Storleken på brevpappret har ökat och papperskvaliteten är bättre i arkivmaterialen från 1870 jämfört med åren 1810 och 1840. Formatet är allt oftare ett vikt ark som utvikt är ungefär stort som ett A3 ark i dag, men även andra pappersstorlekar förekommer.

De inkomna breven i magistratens arkiv år 1870 kommer i de flesta fall från landskansliet, dvs. från guvernören i Nylands län. I flera fall agerar landskansliet mellanhand för begäran som har insänts från andra landsdelar. Explícita hänvisningar görs till exempel till guvernören i Kuopio län som är den som insänt en begäran till magistraten i Helsingfors via landskansliet.

Då det gäller brev och handlingar som inkommit till magistraten i Helsingfors varierar uppställningen av dem beroende på vilket slags text det handlar om. Uppställningen av memorial, kungörelser och begäran om handlingar är olika varandra. Memorial eller begäran om handlingar skrevs av en tjänsteman till en annan och dessa inleds av en inledande hälsning, så som *Ödmjukt Embets Memorial!* eller *Till den Wälloflige Magistraten i Helsingfors*. Kungörelserna sändes som tryckta texter tillsammans med ett handskrivet följbrev. Kungörelserna var skrivna för att läsas högt t.ex. i söndagens gudstjänst i stadens kyrkor vilket förklaras i följbrevet: ... *eger Magistraten låta i stadens kyrkor afkunna*.

En genomgång av diarierna visar att de inkomna supplikerna till landskansliet fortsättningsvis år 1870 övervägande var skrivna på svenska. Avsändarna i såväl dessa som i de finska supplikerna kan dock ha finska namn. Avsändarna är alltså antagligen i flera fall finskspråkiga, vars ärende föredrogs på svenska. I dessa fall har suppliken i regel inlämnats genom ombud

vars namn skrivits nere till vänster under själva suppliktexten, medan avsändaren i de flesta fall har undertecknat med sitt bomärke eller i några fall med hela sitt namn. Utifrån ombudens underteckningar förefaller det att vissa ombud anlätades av flera avsändare.

Till senatens ekonomidepartement skickades ärenden från olika håll i landet. I akterna från 1870 finns bland annat en anhållan om att få ingå äktenskap och ett överklagande som gäller värdshusverksamhet. Anhållan om äktenskap inleds med hälsningen *Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste!* varefter den fortsätter längre ner på sidan med: *Hos Eders Kejsarliga Majestät vågar i djupaste un-/ derdånighet jag anhålla om nådigt tillstånd att ingå/ äktenskap med min aflidna hustrus systerdotter*

Vem som de facto har skrivit handlingarna i supplikakterna till senaten från 1800-talet är oklart. Högst sannolikt var det ett ombud eller rentav en tjänsteman som skrev den inledande hälsningen på det vikta arket (bild 7) och yrkandet. Anteckningarna om handläggning skrevs in av tjänstemän. Handstilen är för det mesta pryddig, och påfallande ofta liknar handstilen i en akt den i en annan. Då supplikakterna innehåller så många bilagor är det möjligt att några av dem är avskrifter av dokument, eller att handlingar inlämnades i flera exemplar under behandlingen av ett ärende. Det är oklart i vilken mån det bland handlingarna i supplikakterna finns översättningar.

7.4 Skriftpraktikerna 1900 och 1916

I alla de tre arkiven är merparten av breven på svenska fram till sekelskiftet. Därefter, i våra nedslag år 1900 och 1916, sker en förändring så att finskan blir allt vanligare, bland annat som en följd av språkförordningarna 1863 och 1902. I breven till magistraten får ryskan allt mindre utrymme, medan utvecklingen är precis tvärtom då det gäller supplikerna till landskansliet: andelen ryska handlingar är aningen större i det granskade materialet från dessa år.

Den visuella mångfalden är påtaglig. Handlingarna uppvisar stor variation då det gäller valet av papper och hur texten har skrivits på pappret. De arkiverade handlingarna verkar inte längre motsvara s.k. normalpapper (Häkli 2008:214). År 1900 och 1916 förekommer förutom större vikta papper även mindre brevkort och förtryckta formulär. Till magistraten inkom till exempel såväl handskrivna brev, brev skrivna på både vitt och randigt papper, förtryckta blanketter (bild 8) samt maskinskrivna brev (bild 2).

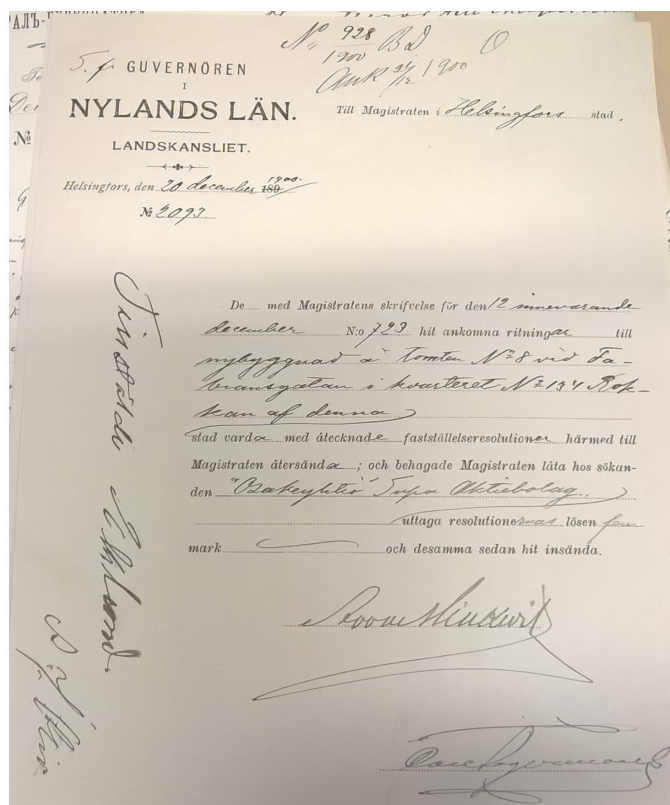

Bild 8. Följebrev i blankettformat år 1900, stadsarkivet. Brevet sändes från guvernören i Nylands län till Helsingfors magistrat.

Ekonomiedepartementets supplikakter från 1900 och 1916 är arkiverade i två delar: anhållanden och överklaganden. Vi har gjort vårt nedslag bland anhållandena. Totalt uppgår de till över tusen per år, över 1 800 år 1916. År 1900 har anteckningarna på akterna gjorts delvis med hjälp av en stämpel med tomrum som kan fyllas i. Stämpeltexten lyder: *Akten innehåller ... skrifna blad, intygar: Hel-/singfors, af Kammarexpeditionen i Kejslerliga Senaten/för Finland, den 19.../.../Expeditor.* Stämpelns språk är svenska. År 1916 förekommer även en stämpel med finsk text på en handling på finska. En annan handling har år 1900 stämplat av *Civilexpeditionen*, i övrigt är texten och radbrytningen den samma.

I anhållanden från 1900 och 1916 finns fortfarande utrymme på papprets första sida, men det används inte på samma sätt för lika mångordiga anteckningar. Anhållandena är fortfarande riktade till kejsaren, och de kan vara skrivna utan ombud av både företag och enskilda invånare. Såväl handskrivna som maskinskrivna handlingar har inkommit år 1900 medan handlingarna i nedslaget från år 1916 är främst maskinskrivna. Språket i supplikakterna är i första hand finska, trots att det också finns handlingar på svenska. I hur stor utsträckning ryska används vågar vi inte uttala oss om utifrån det lilla nedslaget i det omfattande materialet.

Supplikdiarierna visar att antalet suppliker som sändes in till landskansliet ökade kraftigt under 1900 och 1916: antalet inkomna suppliker ökade till omkring 700 år 1900 och sedan år 1916 till närmare 1 000. Språkfördelningen har förändrats något jämfört med landskanslisupplikerna från 1800-talet. År 1900 är ungefär en tredjedel av de inkomna supplikerna till landskansliet på finska och en handfull på ryska (se bild 9), medan knappt två tredjedelar är svenska. År 1916 är merparten av de inkomna supplikerna på finska, ungefär en åttondel är på svenska och ett tiotal är på ryska. Andelen suppliker på ryska sända till landskansliet ökade alltså därmed fram till tiden för Finlands självständighet.

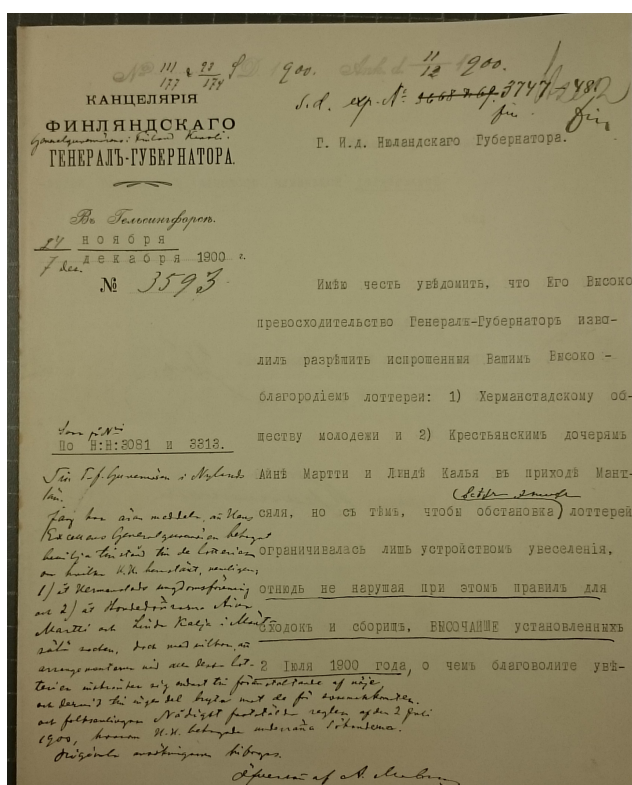

Bild 9. Brev på ryska från generalguvernörens i Finland kansli till guvernören för Nylands län år 1900, Riksarkivet, Tavastehus. Ärendet gäller lotteritillstånd. Det maskinskrivna brevet har översatts till svenska. Översättningen står inskriven för hand och längst ner står översättarens namn.

Supplikfilerna är handskrivna fram till år 1900 då enstaka maskinskrivna handlingar börjar förekomma. De maskinskrivna handlingarna har sänts av företag eller advokatbyråer, vilka har haft tillgång till skrivmaskin, som alltså precis hade kommit till landet i dessa tider (Grauls 2000). Bland supplikerna till landskansliet år 1900 förekommer förtryckta brev- och beslutspapper med plats för handskrivna anteckningar om diarienummer, typ av handling och

mottagare. Avsändarna är då städer, landskommuner eller andra större sammanslutningar. Suppliker från privatpersoner är fortfarande avfattade för hand och på papper av varierande karaktär.

År 1916 är det redan vanligt med ett slags blankett eller förtryckt formulär. På arket finns förtryckta finskspråkiga eller tvåspråkiga formuleringar, med utrymme för att fylla i detaljer för det aktuella ärendet. Landskansliet hade alltså infört en basform av blankett för att ta emot suppliker i vissa typer av ärenden och för att sända handlingar eller begäran till t.ex. Helsingfors magistrat (bild 8). En ny praktik som verkar etablerad år 1916 är att samtliga supplikakter på landskansliet arkiveras omslutna av ett linjerat papper som i de flesta fall är tomt, men i vissa fall har försetts med handskrivna noteringar om handlägningsprocessen. I supplikerna från 1916 framträder färre ombud och fler som i egen person närmar sig landskansliet. Kring sekelskiftet märks en ökad andel ansökan om tillstånd för att ordna lotterier, föreställningar eller andra tillställningar.

Det skedde många förändringar i administrationen av staden Helsingfors då staden växte. Magistratens uppgifter ändrades och delades upp på fler instanser under slutet av 1800-talet, vilket syns tydligt i de arkiverade inkomna breven. Under de två sista nedslagsåren, 1900 och 1916, börjar breven uppvisa mångfald i fråga om vilka som skriver, men ärendena blir mer och mer enhetliga och av juridisk karaktär. De inkomna breven minskar, år 1916 är de ca 320. Allt fler invånare vänder sig till magistraten i eget namn, men ofta finns en juridisk byrå eller ett juridiskt ombud som stöd (bild 2). Det avsändarna vanligen önskar av magistraten genom breven i detta arkiv är att få sig tillsänt juridiska handlingar.

Fortsättningsvis inkommer ett flertal brev från landskansliet och myndigheter i andra landskap där de bland annat önskar hjälp med utmätning. Texterna är i högre grad fasta formulär med färdigtryckt text där information fylldes i eller ströks över enligt behov (bild 8). Precis som i supplikakterna i landskansliet uppvisar handlingarna i magistratens arkiv drag av det man senare under 1900-talet började kalla blankett. I ett förtryckt formulär från Guvernören i Nylands län/Landskontoret står det så här år 1916: *Härmed anmodas .../ att på grund af bilagda ... saköreslängds-/ utdrag, hos .../ uttaga ... mark ... penni samt medlen eller/ försoningsbevis sedermera så fort ske kan och, så framt/ laga hinder icke möter, senast inom sextio dagar efter/ erhållandet häraf hitsända.* I tomrummen finns utrymme att skriva in detaljer om det aktuella ärendet, namn och belopp. För hand har även skrivits in en avslutande hälsning *På Guvernörsembetets vägnar:* samt underskrifter. Med andra ord blandas förtryckta formuleringar och handskrivna text.

8 Diskussion och avslutning

Syftet med denna studie är att teckna en bild av skriftpraktiker knutna till den offentliga förvaltningen i storfurstendömet Finland. Detta har vi gjort genom att studera korrespondens i form av inkomna brev och suppliker på tre olika administrativa nivåer. Nedan sammanfattar och diskuterar vi våra analysresultat i fråga om de arkiverade handlingarna. Vi inleder vår diskussion med frågan om handlingarnas materialitet. Därefter behandlar vi språket i handlingarna, vilka som skrev och om vilka teman samt förändringarna i myndighetskommunikationen. Till sist tecknar vi en allmän bild av hur ärenden kunde väckas i storfurstendömet och summerar vår analys av myndigheternas skriftpraktiker.

Den tekniska utvecklingen syns tydligt vid analysen av de inkomna handlingarna: det går inte att bortse från att själva brevet, artefakten, genomgår en stor förändring under åren 1810–1916. Papperskvaliteten blir finare när mer avancerade pappersmaskiner når landet och det handgjorda blågråa lumppappret kan bytas mot vitt finpapper av trämassa. Pappersformatet går också mot dagens standard, men det är inte än helt standardiserat i slutet av den undersökta perioden. Handskriften dominerade fram till sekelskiftet, sedan blev maskinskrivna och delvis tryckta handlingar vanligare. Tryckta handlingar fanns redan tidigare under 1800-talet.

Brevpapper med tryckt avsändaruppgift förekommer år 1870, bland annat skickar guvernören över Nylands län begäran om handlingar till Helsingfors magistrat på sådant papper. Bland de första texterna som förekommer som förtryckta formulär – eller blanketter om vi vill kalla dem så – finns begäran om att översända handlingar eller upplysningar för en rättegång. Tjänstemännen torde ha fått mera tid över under dygnets ljusa timmar då de slapp upprepa en rutinartad begäran med standardformuleringar och kunde enbart fylla i namn och andra för det aktuella fallet unika uppgifter. Uppställningen av suppliker verkar standardiserad eftersom supplikerna vid Riksarkivet i Tavastehus och Riksarkivet i Helsingfors är uppställda på liknande sätt som inte varierar under den undersökta perioden. Kring sekelskiftet uppvisar de flesta andra handlingar en större diversitet än tidigare vad gäller pappersstorlek, skrifttyp med mera. Året för vårt sista arkivnedslag, 1916, uppvisar däremot en större likriktning och allt fler skriver på maskin.

Under den undersökta perioden ökade så väl landets som länets och stadens befolkning. Genom våra arkivstudier har vi konstaterat att antalet inkomna brev och suppliker ökade på alla administrativa nivåer under 1800-talet, men minskade i de inkomna breven till magistraten under 1900-talet på grund av magistratens förändrade uppgifter. Att antalet handlingar ökade berodde knappast endast på befolkningsökningen, utan på att allt fler invånare kände

till sina rättigheter och kunde kräva sin rätt och föra sin talan även i skrift. De gjorde det fortfarande i viss mån genom ombud, men de hade både ekonomiska resurser och ökade kunskapsresurser om mönster och skrivsätt vilket gav egenmakt att driva sin sak. Med andra ord hade allt fler möjlighet att delta i den sociala praktiken myndighetskommunikation som medborgare i ett demokratiskt samhälle.

Svenskan kvarstår som det primära administrativa språket fram till vårt arkivnedslag år 1900 då vi märker av en språklig förändring på alla tre administrativa nivåer. De finskspråkiga fick ökade möjligheter att närma sig makt-havarna genom de språkförordningar år 1863 och 1902 som gav det finska språket högre status. Vi ser i arkivmaterialet att det år 1900 finns en hel del handlingar på finska och att språket i handlingarna år 1916 är mest finska. Anteckningarna som har gjorts av tjänstemännen och den stämpel som senare användes vid senatens expeditioner är dock huvudsakligen på svenska.

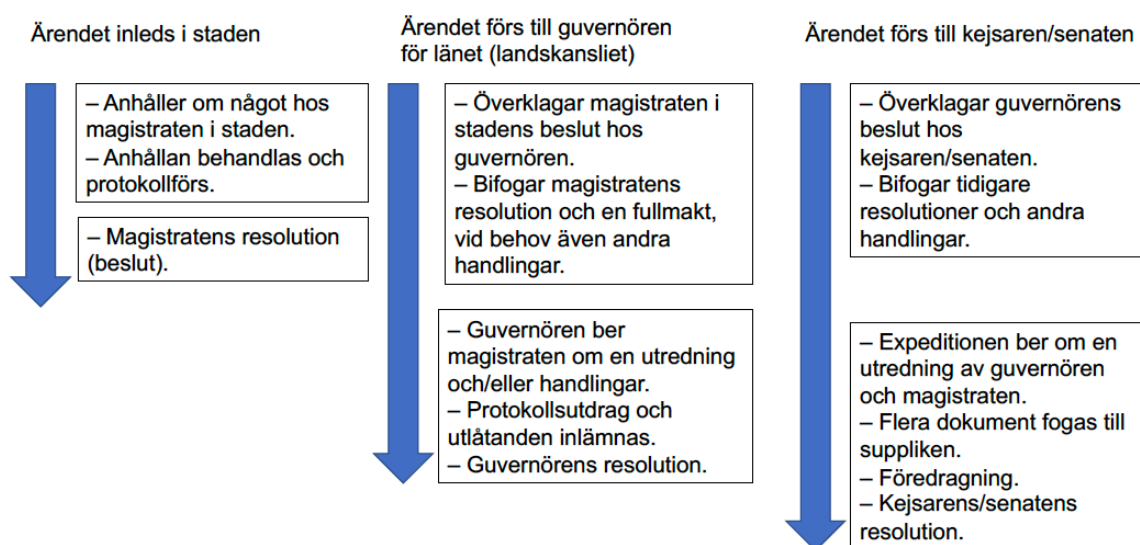
Arkivnedslagen visar att ryskan inte slog igenom på alla nivåer. Det finns en hel del brev på ryska som har sänts till Helsingfors magistrat och getts en översättning till eller summering på svenska. Översättarens namn skrivs ut, och översättningens riktighet intygas. Myndighetsöversättaren har med andra ord en synlig roll. Breven på ryska är trots allt inte många, när man beaktar hur många brev som totalt inkommer. Till guvernören för Nylands län, dvs. landshövdingen, sänds en del suppliker och resolutioner på ryska, men inte heller här är det frågan om några stora mängder, utan som mest ett tiotal i det material som vi har bekantat oss med. När det gäller supplikerna till kejsaren vågar vi inte säga något definitivt om användningen av ryska, eftersom materialet är digert och vårt nedslag inte är heltäckande.

Landets, länets och stadens administration genomgår förändringar av olika slag. Bland annat omfördelades ansvaret vid Helsingfors magistrat och länsstyrelserna, och senatens ekonomidepartement fick ett flertal nya ansvarsområden. Omorganiseringen ledde till flera administrativa nivåer och en större tjänstemannakår. De som skrev till magistraten i Helsingfors var under den undersökta periodens gång i allt högre grad andra tjänstemän som vände sig till stadens tjänstemän i tjänsteärenden. Invånare som sände in suppliker och riktade dem till landshövdingen eller kejsaren var ofta ute i eget ärende, en grups ärenden eller ett företags ärende. Teman som behandlades var anhållan om att få ingå äktenskap, att bli befriad från, eller att någon ska påföras, olika skatter och avgifter. Vidare önskade man få fattigvården ordnad, att få rätt att bedriva någon viss näringsverksamhet, eller att få tillbaka egendom eller rättigheter som man hade mist.

Vi har försökt åskådliggöra hur ärenden väcktes och hanterades i storfurstendömet Finland i figur 2. Det är en grov skiss över skriptpraktikerna i

myndighetskommunikationen och den behöver förfinas genom fler arkivstudier. När det gäller Helsingfors magistrat, och kanske också andra städers magistrat i storfurstendömet, finns invånarnas brev och ärenden inte arkiverade bland de inkomna breven utan de återfinns t.ex. i magistratens protokoll. I supplikakterna finns protokollsutdrag där det går att se praktiken att en invånare i staden kom med sitt ärende inför magistraten. I skriftpraktikerna ingår att handlingar från en nivå återkommer på en annan nivå, dvs. det finns intertextuella kopplingar.

Figur 2. En grov skiss över hur invånare kunde väcka ärenden under 1800-talet i storfurstendömet Finland.

Skriftpraktikerna i samband med senatens supplikakter är komplexa. Mera ingående arkivstudier behövs för att förstå vilken handling, eller del av en handläggning, som eventuellt är en summerande föredragning, vilken som är den ursprungliga anhållan och vem som har skrivit den eller översatt den. Ett samarbete mellan historiker och språkvetare kunde vara värdefullt för att rekonstruera skrifthändelsen genom att förstå de olika handlingarnas inbördes förhållande, kronologin, ärendehanteringens och språkliga mönster i de olika handlingarna. För det sistnämnda krävs en noggrann translitterering av ett större antal supplikakter.

Ett mer komplext samhälle med fler aktiva invånare som deltar i samhället förutsätter också en utvecklad och specialiserad administration. Demokratisering och byråkratisering verkar följas åt, men i supplikakterna får invånarna, även kvinnorna, sin röst hörd. I våra arkivnedslag finns kvinnliga skribenter och ärenden som berör kvinnor i olika samhällspositioner. Såväl män som kvinnor kunde framföra sina önskemål om innehållet till förmedlaren och de höll i pennan senast då namnet eller bomärket skulle skrivas.

Vi har i vår studie visat att det i skriptpraktikerna finns flera olika aktörer, utöver avsändaren och mottagaren. Det vore värdefullt att se närmare på dessa förmedlare, till exempel på ombudens roll för invånarnas kommunikation med överheten. Samma ombud återkommer i olika handlingar och samma översättare nämns. Närmare studier av såväl arkivmaterial som andra handlingar krävs för en korrekt bild av deras roll och kompetenser.

Slutsatserna som vi drar av våra arkivnedslag och analyser av officiella brev är inte generaliserbara. Det arkiverade materialet är enormt. I början av den undersökta perioden, 1810 och 1840, är det hanterbart, men ju längre in i seklet vi går och ju närmare 1900-talet vi kommer, desto större är den administrativa apparaten och mängden texter som den genererar. Vi menar ändå att vi kunnat visa vilket material som finns och var det går att hitta, och förhoppningsvis på så sätt kunnat inspirera till framtida och mer djupgående studier av svenskt myndighetsspråk i Finland under storfurstendömets tid.

Genom de nedslag vi har gjort har vi ovan visat vilka skriptpraktikerna var inom administrationen av storfurstendömet Finland. De inkomna breven och supplikerna fungerar på en generell nivå som en samhällsspegel. Under den undersökta perioden 1810–1916 sker stora förändringar, både tekniska och samhälleliga, vilket återspeglas i de officiella breven. Ett nytt land växer fram på den grund som har lagts under den svenska tiden. Det administrativa språket byts så småningom från svenska till finska, när det finska språket blir samhällsbärande. En ny invånare träder fram: en läskunnig och skrivkunnig, så småningom självgående och ansvarstagande medborgare.

Material

Helsingfors stadsarkiv. Magistratens arkiv, Saapuneet kirjeet [inkomna brev]; 1810 signum Eal:91, 1840 signum Eal:131, 1870 signum Eal:196, Eal:197, 1900 signum Eal:259, Eal:260, 1916, Eal:309.

Riksarkivet:

Ekonomiedepartementet, Anomus- ja valitusaktit, Anomusaktit [Supplik- och besvärakter, Supplikakter]; 1810 signum Eb:4, 1840 signum Eb:693, 1870 signum Eb:1652, 1900 signum Eb:2677, 1916 signum Eb:3367.

Riksarkivet i Tavastehus, Landskansliet, Ratkaistut asiakirjat ja anomusasiakirjat, Anomusasiakirjat [Handlingar i avgjorda ärenden och supplikhandlingar, supplikhandlingar]; 1810 signum Eb:274, 1840 signum Eb: 354, 1870 signum Eb:485, 1900 signum Eb:673, 1916 signum Eb:820 och supplikdiarier Ab: 64, 94, 124, 154, 170–172.

Litteratur

- Barton, David. 2007 [1994]. *Literacy: an introduction to the ecology of written language*. Oxford: Blackwell.
- Barton, David & Nigel Hall. 2000. Introduction. I: David Barton & Nigel Hall (red.), *Letter writing as a social practice*. (Studies in written language and literacy vol. 9.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company. S. 1–14.
- Blommaert, Jan. 2013. Writing as a sociolinguistic object. *Journal of sociolinguistics*, 17/4. S. 440–459.
- Blommaert Jan. 2008. *Grassroots Literacy. Writing, Identity and Voice in Central Africa*. London: Routledge.
- von Bonsdorff P.[er] E.[rik]. 1984. Om det svenska lagspråket i Finland. I: *JFT* 120. Helsingfors. S. 402–423.
- Engman, Max. 2016. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Engman, Max. 2009. *Ett långt farväl*. Stockholm: Atlantis.
- Engman, Max. 2008. Den unge falkens flykt. Brott och kontinuitet kring Finland 1809. I: Max Engman och Nils Erik Villstrand (red.) *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 715) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis. S. 421–436.
- Enskild memorial. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016. <<http://fho.sls.fi>> Hämtat 6.3.2019.
- Finlands officiella statistik (FOS). *Befolkningsstruktur* [e-publikation]. ISSN=1797-5387. 2013. Helsingfors: Statistikcentralen <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/?tablelist=true> Hämtat: 9.8.2016 samt 13.9.2016.
- Fougstedt, Gunnar. 1984. Finlandssvenskarna under 100 år. I: Max Engman och Henrik Stenius (red.) *Svenskt i Finland 2. Demografiska och socialhistoriska studier*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 519.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet. S. 19–35.
- Grauls, Marcel. 2000. *33 uppfinningar som förändrat våra liv*. Bromma: Ordalaget bokförlag.
- Gunnarsson, Britt-Louise. 1997. On the sociohistorical construction of scientific discourse. I: Gunnarsson, Britt-Louise, Linell, Per, Nordberg, Bengt (red.). *The construction of professional discourse*. London: Longman. A Pearson education print on demand edition 2001. S. 99–126.
- Hansson, Stina. 1988. *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning*. (Skrifter utgivna av litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 18.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Heikkinen, Antero. 1983. Perinneyhteisöstä kansalaisyhteiskuntaan. Koulutuksen historia Suomessa esihistorialliselta ajalta itsenäisyyden aikaan. Jyväskylä. *Helsingfors 200 år som huvudstad*. u.å. Helsingfors stad. <<http://www.helsinki200.fi/sv/>> Hämtat 8.5.2016.
- Helsingfors stadsarkiv. u.å. *Maistraatti. Järjestystoimi*. (1680-) 1721–1930. [Pdf-dokument med arkivbeskrivning.] <<https://yksa3.darchive.fi/YKSA3/public/archive/HELKA/>> Hämtat 5.8.2016.

- Häkli, Esko. 2008. Pappersformat och pappersmått. I: Esko Häkli (red.), *Ingen dag utan papper. Om papper och dess roll som kulturbärare*. Helsingfors: Söderströms. S. 199–226.
- Iedema, Rick. 1997. The language of administration: organizing human activity in formal institutions. I: Christie, Frances & Martin, J.R. (red.) *Genre and institutions. Social processes in the workplace and school*. London: Continuum. S. 73–100.
- Josephson, Olle. 2007. Modernt genombrott eller modernitetens genombrott? Språk och samhälle i Sverige mot 1800-talets slut. I: Wollin, Lars, Anna Saarukka, Ulla Stroh-Wollin (utg.). *Studier i svensk språkhistoria 9. Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007.) Åbo: Åbo Akademi. S. 64–75.
- Karlsson, Anna-Malin & Strand, Hans. 2012. Text i verksamhet: mot en samlad förståelse. *Språk & stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. Ny följd 22:1. S. 110–134.
- Kauranen, Kaisa. 2013. Mitä ja miksi kansa kirjoitti? [Vad och varför skrev folket?] I: Lea Laitinen och Kati Mikkola (red.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. S. 19–54.
- Kunglig majestäts memorial. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016. <<http://fho.sls.fi>> Hämtat 6.3.2019.
- Kuvaja, Christer, Arja Rantanen och Nils Erik Villstrand. 2007. Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850. I: Olli Kangas och Helena Kangasharju (red.), *Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 682:4.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 33–114.
- Laitinen, Lea & Nordlund, Taru. 2013. Language from below? Indexing identities in the writings of common people in 19th-century Finland. I: Kuismin, Anna & Driscoll, M.J. (red.). *White field, black seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth century*. Helsingfors: Finnish literature society. S. 169–189.
- Landqvist, Hans. 2016. Svenska i juridiska kontexter sedan 1809. I: Hans Landqvist, Christer Laurén, Lieselott Nordman, Marianne Nordman och Maria Kvist (red.), *Juridik på svenska i Finland. Perspektiv på språk och rätt*. Vasa: Scriptum. S. 54–110.
- Landshövding. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016. <<http://fho.sls.fi>> Hämtat 13.9.2016.
- Landskansli. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016. <<http://fho.sls.fi>> Hämtat 13.9.2016.
- Lassus, Jannika. 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer: Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6050-2>> Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Lehti-Eklund, Hanna. 2007. Svenskan i Finland på 1800-talet: variation mellan dialekter och standard, tal och skrift. I: Wollin, Lars, Anna Saarukka, Ulla Stroh-Wollin (utg.). *Studier i svensk språkhistoria 9. Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007.) Åbo: Åbo Akademi. S. 13–33.
- Lehti-Eklund, Hanna & Beatrice Silén (red.). u.u. *Handel med konst. Språk och dialog i Paul Sinebrychoffs brevsamling från sekelskiftet 1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lehti-Eklund, Hanna & Beatrice Silén. 2014. En brevkedja från 1899 – utbyte av varor och tjänster. I: Jan Lindström m.fl. (red.), *Svenskans beskrivning 33*. (Förhandlingar vid

- Trettiofemte sammankomsten för svenskans beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013. Nordica Helsingiensia 37.) Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. S. 246–255.
- Lillis, Theresa. 2013. *The Sociolinguistics of Writing*. Edinburgh Sociolinguistics. Stockport Cheshire: Edinburgh University Press.
- Lindberg, Johan. 2010. Finlandssvenskar. *Uppslagsverket Finland – webbutgåva*. Schildts förlags Ab, 2009–2012, SFV 2012–. <<http://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-103684-Finlandssvenskar>> Hämtat 8.9.2016.
- Lindgren, Klaus & Anna-Riitta Lindgren. 2005. Språkbyten bland ståndspersonerna i storfurstendömet Finland. I: Gabriel Bladh & Christer Kuvaja (red.). *Dialog och särart. Människor, samhällen och idéer från Gustav Vasa till nutid. Svenskt i Finland – Finskt i Sverige I*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 256–319.
- Meinander, Henrik. 2006. *Finlands historia. Linjer strukturer vändpunkter*. Helsingfors: Söderströms & Stockholm: Atlantis.
- Nevalainen, Terttu. 2015. What are historical sociolinguistics? *Journal of Historical Sociolinguistics*, 1 (2), DOI <10.1515/jhsl-2015-0014>. S. 243–269.
- Nieminen, Mauri. 1999. *Väestötilastoja 250 vuotta. Katsaus väestötilastojen historiaan 1749–1999*. Helsingfors: Statistikcentralen.
- Nord, Andreas och Forsberg, Markus. 2017. Enklare efter klarspråk? Myndighetstexter före och efter ett klarspråksprojekt. I: Bendegard, Saga, Melander Marttala, Ulla, Westman, Maria (red.). *Språk och norm. Language and norms*. Rapport från ASLA:s symposium, Uppsala universitet 21–22 april 2016. ASLA:s skriftserie 26. S. 97–104.
- Nord, Andreas och Sörlin, Marie. 2017. Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter. I: Sköldbberg, Emma et al. (red.). *Svenskans beskrivning 35*. Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten, Göteborg 11–13 maj 2016. S. 255–269.
- Nordlund, Taru. 2005. Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa? Suomalaisten talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. I: Huttunen, Sirpa & Nuolijärvi, Pirkko (red.). *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta*. Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura. S. 51–79.
- Nordlund, Taru. 2012. 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. *Virittäjä*, nr 1, 2012. <<https://journal.fi/virittaja/issue/view/760>> S. 33–66.
- Nordlund-Laurent, Sara. 2009. Offentligt i det privata. Om offentliga topiker i en 1800-tals brevväxling. I: *Folkmålsstudier: Meddelanden från Föreningen för Nordisk Filologi*, nr 47. S. 171–186.
- Nordman, Lieselott. 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingiensia 16. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk (Nordica). Helsingfors universitet.
- Norrby, Catrin & Håkansson, Gisela. 2015. *Introduktion till sociolingvistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Ny språklag = Ny Språklag. Språklagskommitténs betänkande 2001:3. Helsingfors: Justitieministeriet.
- Nylands län. *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. Band 11, 1887. Stockholm.
- Nyström Höög, Catharina, Hedda Söderlundh & Marie Sörlin. 2012. *Myndigheterna har ordet. Om kommunikation i skrift*. (Språkrådets skrifter 14.) Stockholm: Norstedts.

- Pajula, Paavo. 1960. *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Palmgren, Sten. 2006. Språklagstiftning. *Uppslagsverket Finland*, del 4. <<https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-103684-Spraaklagstiftning>> Hämtat 22.3.2019.
- Persson, Kristina. 2008. "Äfven i dag några rader!". *Familjebrevskrivning på 1800-talet*. (Ord och stil, Språkvårdssamfundets skrifter 39.) Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Putkonen, Väiski. 1997. *Paperia! Lyhyt johdatus paperin historiaan ja valmistusmenetelmiin*. Helsinki: Otatieto.
- Rintala, Erkki. 2010. En privat prestation för finska folkets väl. I: Mattila, Heikki E. S., Aino Piehl & Sari Pajula (red.). *Oikeuskieli ja lainsäädäntö – Rättsspråk och författningsinformation*. Helsingfors: Suomalainen lakimiesyhdistys. S. XXI – XXV.
- Saari, Mirja. 2006. Språkval och språkbyten under autonomitiden i Finland. I: Ask, Sofia, Byrman Gunilla, Solveig Hammarbäck, Maria Lindgren & Per Stille (utg.). *Lekt och lärt*. Vänskrift till Jan Einarsson 2006. Växjö: Växjö University Press. S. 231–243.
- Salmi-Niklander, Kirsti. 2013. Monologic, dialogic, collective. The modes of writing in hand-written newspapers in 19th- and early 20th-century Finland. I: Kuismin, Anna & Driscoll, M.J. (red.). *White field, black seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth century*. Helsingfors: Finnish literature society. S. 76–88.
- Slaf = *Svenskt lagspråk i Finland*. 2017. Statsrådets kanslis publikationsserie 1/2017. Helsingfors: Statsrådets kansli.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad*. 1930. 23. Utgiven av Helsingfors stads statistiska kontor. Helsingfors: Mercators tryckeri aktiebolag.
- Suodenjoki, Sami. 2014. Whistleblowing from below. Finnish rural inhabitants' letters to the imperial power at the turn of the twentieth century. I: Edlund, Ann-Catrine, Edlund, Lars-Erik & Haugen, Susanne (red.). *Vernacular literacies – past, present and future*. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet och Kungl. Skytteanska Samfundet. S. 279–293.
- Supplik. *Förvaltningshistorisk ordbok*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2016. <<http://fho.sls.fi>> Hämtat 6.3.2019.
- Svensson, Jan & Karlsson, Anna-Malin. 2012. Inledning: text, textforskning och textteori. *Språk & stil*. Tidskrift för svensk språkforskning. Ny följd 22:1. S. 6–30.
- Säily, Tanja, Nurmi, Arja, Palander-Collin, Minna & Auer, Anita (red.). 2017. *Exploring Future Paths for Historical Sociolinguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Tavastehus län. *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. Band 15, 1891. Stockholm.
- Teleman, Ulf. 2003. *Tradis och Funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 87.) Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Tyynilä, Markku. 2010. Suomen kielen nousu oikeuskieleksi. I: Mattila, Heikki E. S., Aino Piehl & Sari Pajula (red.). *Oikeuskieli ja lainsäädäntö – Rättsspråk och författningsinformation*. Helsingfors: Suomalainen lakimiesyhdistys. S. 131–144.
- Villstrand, Nils Erik. 1999. Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur. I: Danielsson, Peter, Nordmark, Håkan och Samuelson, Jan (red.). *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*. Växjö: Växjö universitet. S. 89–150.
- Villstrand, Nils Erik. 2008. Skriftlighet med förhinder. Den svenskspråkiga statsmaktens kungörelser i finskspråkiga församlingar under 1700-talet. I: Engman, Max och

- Villstrand, Nils Erik (red.) *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 315–360.
- Virittäjä. 2018. Vol 122, nr 4. Suomentamisen ideologiat ja normit. <<https://journal.fi/virittaja/issue/view/4661>>.
- Wassholm, Johanna. 2008a. *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E.G. Ehrström 1808–1835*. Åbo: Uniprint.
- Wassholm, Johanna. 2008b. Romantiskt ideal och politisk nödvändighet. E. G. Ehrström och de språkliga konsekvenserna av 1809. I: Engman, Max och Villstrand, Nils Erik (red.) *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 715) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis. S. 403–420.
- Åström, Sven-Erik. 1956. Stadssamhällets omdaning. *Helsingfors stads historia*. IV delen, andra bandet. Helsingfors: Helsingfors stad.
- Översiktskatalog för Riksarkivet 2. 1966. Helsingfors: Riksarkivet.